

ZAPISI

Anja Dular

Najstarejši tiski Britanske knjižnice v Londonu in naše dežele

Pomemben element za proučevanje kulturne zgodovine naše dežele so biblioteke, ki so tu nastale v določenem zgodovinskem obdobju. Iz fondov le-teh lahko namreč sklepamo, na kakšni kulturni ravni je bilo prebivalstvo. Neizčrpen vir za poznavanje njihovega sestava so zapuščinski inventarji. Le redke knjižnice so ostale skupaj do današnjih dni, med takimi izjemami, tu mislimo seveda le na privatne posvetne biblioteke, bi lahko našli nekaj grajskih knjižnic, ki so prišle kot volila v razne kulturne inštitucije. Pot večine pa se je končala izven meja današnjega slovenskega ozemlja. Med njimi velja na prvem mestu omeniti Valvasorjevo biblioteko, ki je danes del zagrebške Metropolitanske knjižnice. Pred nedavnim pa je bil objavljen njen katalog;¹ tako je ena redkih, katere gradivo dobro poznamo. Že v 15. stoletju je začela nastajati knjižnica knezov Auerspergov, a ko so se preselili na Zgornjeavstrijsko, so jo odpeljali s seboj. Dolgo je veljalo mnenje, da je danes v Washingtonu, v Congress Library, a po novejših ugotovitvah je bila v osemdesetih letih razprodana na dražbi v Londonu.² Njena nadaljnja usoda – kdo jo je kupil, kje so posamezna dela, še ni raziskana. Le redko namreč pride v javnost ime kupca na avkciji, pa še to se večinoma nanaša na predmete, za katere je bilo treba odšteti enormne vsote. Za knjige, ki so zanimive za nas, pa je zadostoval le drobiž.

Tako nam preostane za proučevanje zgodovine naših bibliotek, ali bolje rečeno poti, ki so jih naredile določene knjige, ki so bile nekoč v njih, še en pomemben vir. To so tiskani katalogi večjih evropskih ustanov. Med njimi so za naš prostor nedvomno najzanimivejše tiste v Nemčiji in Avstriji. Za obdobje do konca 16. stoletja je bilo narejenih že več takih popisov, seznamov tiskov 17. stoletja pa še ni v celoti objavila nobena knjižnica nemškogovorečih dežel. Kar 45 zvezkov bo obsegal popis *Deutsche Drucke des Barock 1600–1720 in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*, ki ga pripravlja in objavlja od leta 1977 Martin Bircher s sodelavci. Biblioteka ima v svojem fondu 150.000 enot iz tega obdobja, ki jih bodo obdelali. Vse publikacije so predstavljene s fotografsko reprodukcijo naslovnice, sledi opis, ki obsega ime avtorja, skrajšan naslov, podatke o izdaji in tiskarni.³ Ko bo to delo v celoti objavljeno, bomo dobili številne podatke za zgodovino knjižne produkcije 17. stoletja.

Velik korak k sistematični obdelavi in objavi starejših tiskov pa je bil narejen v Angliji. Britanski muzej, eden od predhodnikov današnje British Library (tako se imenuje šele od 1973), je že leta 1921 izdal prvi zvezek serije *Short titles catalogues of books printed before 1601 now in the British museum*; v njem so obravnavane španske knjige. Leta 1924 je sledil seznam francoskih in 1926 še portugalskih del. Po več kot tridesetletnem premoru je bil 1958 izdan seznam italijanskih (reprint 1986 in dodatek 1988) in 1962 še nemških del oziroma v nemško govorečih deželah tiskanih knjig (reprint 1988); dodatek je leta 1990 pripravil David Paisey. Slednji je dolga leta vodil enega izmed oddelkov Britanske knjižnice in je tudi avtor najnovejšega popisa, ki je izšel v petih zvezkih – *Catalogue of books printed in the German-speaking countries and of German books printed in other countries from 1601 to 1700 now in The British Library*, London 1994. V skromnejšem obsegu, tu mislimo predvsem na indekse, ki so pri takih popisih med najpomembnejšimi sestavnimi deli

¹ Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja. – Zagreb 1995.

² B. Reisp, O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani, Zgodovinski časopis 43, 1989, 37 ss.

³ Do leta 1995 je izšlo 37 zvezkov.

publikacij, je bilo leta 1986 predstavljeno italijansko gradivo 17. stoletja in pa nizozemsko za obdobje med 1601 in 1621 (1990).

Na tem mestu bi želela na podlagi londonskih tiskanih katalogov⁴ opozoriti na dela, ki so vezana na današnje slovensko ozemlje, bodisi da so bili avtorji doma iz naših krajev, ali pa je delo z njimi povezano. Prav tako so bili od tod doma nekateri tiskarji oz. sodelavci. Marsikateri izvod doslej še ni bil registriran. Pravzaprav je sistematično obdelana le slovenska protestantika. Seznam, ki ga je naredil B. Berčič,⁵ vključuje tudi izvode, ki so v Londonu. Zavedam se, da sem lahko marsikaj prezrla, kajti značnice so včasih nedosledno postavljene, knjige so večkrat uvrščene pod krstnimi imeni avtorjev. Tako je kot avtor dela *Ta celi cathecismus eni psalmi* vpisan »Juri«,⁶ pod značnico »Dance of death« dobimo med knjigami 17. stoletja Valvasorjevo delo *Theatrum mortis humanae tripartitum*, tiskano v Mayerjevi tiskarni v Ljubljani leta 1682. »Todten« pa je značnica za delo *Todten Dantz Oder: Klaglied*, tiskano v Münchnu leta 1649.

V veliko pomoč pri iskanju po seznamih so nam indeksi. Za knjige, izdane do konca 16. stoletja, si lahko pomagamo le s seznamom tiskarjev in izdajateljev. Katalog del sledečega stoletja obsega kar 26.224 enot. Nekateri enote združujejo tudi po deset in več snopičev – npr. katalogi frankfurtskih knjižnih sejmov (F 893), dela pa so tudi podrobneje opisana, saj je poleg drugega naveden format, jezik objave in obseg. Peti zvezek pa prinaša na 457 straneh indekse. Najprej je seznam sodelavcev – tu najdemo soavtorje knjig, pa izdajatelje in prevajalce. Pri stvarnem registru bi opozorili na geslo »Bookselling«, ki prinaša tako prodajne sezname posameznih založnikov in sejmov, kot tudi zgodnje avkcijske kataloge. Kaj vse je vključeno v ta popis, lahko ugotovimo že, če sledimo geslu »Teeth, History, Austria«. Tu dobimo reklamni listič za ustno vodico, ki ste jo lahko kupili pri Hansu Matthiasu Hoffkirshnerju. Tiskan je bil okoli leta 1700 v Linzu, nato pa uporabljen pri vezavi neke knjige. Sledijo še seznam tiskarjev in založnikov s kraji izdaj. Tu moramo ugotoviti, da je Ljubljana pravilno zapisana, kar pa pri več krajih ni izpeljano, naj navedem le romunski Sibiu, ki ima nemško obliko – Hermannstadt.

Med knjigami 16. stoletja so Trubarjeva in Dalmatinova dela oziroma prevodi ter Bohoričeva slovnica *Arcticae horulae* (1584). Kot zanimivost naj navedem delo *Biblia sacra ebraice, chaldaice, graece, latine, germanice, sclavonice*, ki ga je objavil Elias Hutter v Nürnbergu (1599) in vanj vključil tudi slovenske tekste. Prav tako je našla pot do Londona *Otročja biblia. Ein handbuchlein darrinn ist der Catechismus von fuenfferlei sprachen* (Regensburg 1566), ki jo je sestavil Sebastjan Krelj,⁷ glede na predloženi alfabet pa so jo predvsem hrvaški raziskovalci hoteli pripisati Matiji Vlačiču. Slednji, znan hrvaški protestantski pisec, teolog in cerkveni zgodovinar, je v Britanski knjižnici zastopan z več kot osemdesetimi deli, ki jih vodijo pod njegovim latiniziranim imenom Flacius, Mathias Illyricus. V seznamu je še štirijezični slovar *Dictionarium quatuor linguarum*, ki ga je leta 1592 objavil Hieronimus Megiser. Slovenščino je upošteval tudi v slovarskih delih, ki so izšla v 17. stoletju. Med njimi naj opozorim na *Specimen Quinquaginta linguarum* (M 635) in *Thesaurus Polyglottus* (M 637), ki sta danes v British library. Oznaka jezika pa je pri obeh »mul«, torej večjezično. Na naše kraje je nato vezano še delo *Annales Carinthiae* (M 626), ki ga navadno vodijo kot Megiserjevo delo, čeprav je objavljeno na podlagi Christalnikovega teksta. Tako navaja seznam 17. stoletja kar 14 Megiserjevih del (M 626–638 in E 277).

Benedikt Kuripečič, doma iz Gornjega Grada, je bil mestni notar v Ljubljani. Kot prevajalec se je leta 1530 udeležil diplomatske misije Ferdinanda I. k sultanu Sulejmanu I. Po vrnitvi je 1531 objavil *Itinerarium Wegrays Kün. May. Potschafft gen Constantinopel*, ki je najstarejši potopis po Balkanu. Rokopis dela ni ohranjen, knjiga pa le v nekaj primerkih, med drugim v Ljubljani (NUK), v Nacionalni biblioteki v Budimpešti, na Dunaju (Hofbibliothek). Londonski izvod doslej ni bil v evidenci. Kot zanimivost naj navedem, da v knjigi ni naveden tiskar oziroma kraj tiskanja. Največ

⁴ Ta zapis je nastal na podlagi sledečih zvezkov: Short-title catalogue of books printed in the German-speaking countries and german books printed in other countries: from 1455 to 1600 now in the British museum, London 1962 (odslej Short-title 1455–1600) ter Catalogue of books printed in the German-speaking countries and of german books printed in other countries: from 1601 to 1700 now in The British Library, London 1994 (seznam ni paginiran – ob citiranih delih je navedena šifra, ki jo sestavljata črka in zaporedna številka).

⁵ B. Berčič, *Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts. – V: Abhandlungen über die slowenische Reformation*, München 1968, 152 ss.

⁶ Short-title 1455–1600, str. 465.

⁷ cfr. op. 5.

avtorjev, ki je o delu pisalo, predpostavlja, da naj bi bilo natisnjeno na Dunaju.⁸ Ob opisu londonskega izvoda pa je v oklepaju, ki pomeni, da podatek ni zabeležen na naslovnici oz. v kolofonu, navedeno, da je bila knjiga tiskana v Augsburgu pri H. Steinerju.⁹ Žal ne poznamo gradiva, na podlagi katerega je bila tiskarna identificirana. Morda bi dobili odgovor že, če bi imeli obravnavani izvod v rokah. Iz naših krajev je bil doma Žiga Herberstein, diplomat in svetovni popotnik. Tudi njegovi opisi sodobnega sveta imajo historično dokumentarno vrednost. Kar štiri izvode različnih izdaj *Moskovskih zapiskov* (1549, 1551, 1556 in 1571), pa dve izdaji *Moscouiter wunderbare Historien* (1563 in 1567) in še delo *Moscovia der Hauptstadt in Reisen Beschreibung* (1557) imajo v Londonu. Poleg tega pa najdemo v popisu 16. in nato s ponatisi v 17. stoletju zastopane še Nikolo Zrinjskega, ki je bil povezan s tedanjim kranjskim plemstvom, ob njem pa še Jacoba Andrea, govornika ob Trubarjevem grobu. Med hrvaškimi ustvarjalci jih je bilo precej doma iz Dalmacije, njihove objave so vezane tako na nemške kot tudi na italijanske popise knjig 16. stoletja. V Londonu imajo deset del Marka Marulića, pa šest knjig Bartolomea Georgevića, ter dela Koriolana Cipika, Gianfrancesca Fortunina, Girolama Muzia Giustinopotitanausa, Ludvika Paskvalina in Frane Petrića.

Po burnem 16. stoletju je v sledečem obdobju nastopil nekakšen zastoj. Če pustimo ob strani ustvarjalce, ki smo jih lahko sledili še iz prejšnjega stoletja, na primer Hieronima Megerserja, moramo ugotoviti, da je v začetnih desetletjih 17. stoletja malo imen in del, ki so povezana s slovensko književnostjo in kulturo. Tako ni čudno, da imajo v Londonu le delo *Grundlicher Gegenbericht auf den falschen Bericht. Davidis Rungiji ... in Steyermarckt, Karndten un Krain, Graz 1606*, za avtorja pa je označen Jakob, proš v Stainzu (J 4). Dejansko pa naj bi polemične razprave ne napisal ta duhovnik s polnim imenom Rosolenz Jakob (oz. Janez), ki se je rodil v Kölnu okoli leta 1570, teologijo je študiral v Gradcu in nato deloval na Štajerskem in v Pomurju. Pravi avtor te in druge razprave, ki so ju pripisovali proštu Jakobu, je namreč škof Martin Brenner.¹⁰ V istem obdobju je deloval tudi Šibenčan Fausto Vrančić, polihistor, izumitelj in cerkveni dostojanstvenik, ki je leta 1605 objavil slovar, ki je poimenovan petjezični – *Dictionarium quinque nobilissimum Europae linguarum*, dejansko pa v njem nastopa sedem jezikov, tudi hrvaščina (V 641). V Londonu pa imajo še eno njegovo večjezično znanstveno delo in sicer *Machinae novae* (V 642).¹¹

Iz sredine 17. stoletja je nato Helmoldova *Chronica Slavorum* (H 755), delo o slovanski zgodovini, ki je bilo zlasti v 19. stoletju, ko je bilo prevedeno v nemščino, zelo upoštevano.

V zadnji četrtini 17. stoletja začne na Kranjskem na pobudo Schoenlebna ponovno delovati tiskarna, a o tem več kasneje. Med našimi ustvarjalci, katerih dela so v British Library, je največkrat omenjen Janez Vajkard Valvasor. Naj naštejem naslove njegovih del, ki so našla pot do te londonske ustanove: *Theatrum mortis humanae tripartitum*, 1682 (D 145), *Die Ehre des Herzogthums Crain*, 1689 (V 51), *Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa*, 1688 (V 52), *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae*, 1682 (V 53), *Topographia arcium Lambergianarum*, 1679 (V 54), *Topographia Carinthiae Salisburgensis*, 1681 (V 55) in *Topographia Ducatus Carniolae modernae*, 1679 (V 56). Ob tem moramo poudariti, da doslej izvod Topografije Carniolae tudi ob nedavni faksimilirani izdaji tega dela, ki jo je pripravil B. Reisp, še ni bil znan, enako velja za topografijo lamberskih gradov,¹² topografijo Carinthiae modernae in topografijo Carinthiae Salisburgensis.¹³ Kot osnovo za Valvasorjevo Slavo omenja v opombi David Paisey Schoenlebnovo delo *Carniola antiqua et nova*, čeprav v Londonu nimajo nobene njegove knjige. Pač pa je s skoraj petdesetimi deli zastopan Erasmus Francisci, pri nas znan predvsem kot Valvasorjev sodelavec, manj pa kot plodovit pisatelj in pesnik. Z istim Kranjcem je povezan tudi pesnik in teolog Krištof Wegleiter,

⁸ I. Voje, Kuripečič, Benedikt. – V: Enciklopedija Slovenije 7, str. 79; A. Pirjevec, Kuripečič Benedikt. – V: Slovenski biografski leksikon I, str. 594; E. Lamberg-Schwarzenberg: Benedict Curipeschitz, Itinerarium, Innsbruck 1910; F. Ahn, Das Itinerarium von Benedikt Kuripeschitz aus der Zeit der Türkennot in Krain, Mitteilungen des Musealvereins für Krain 16, 1903, 49 ss.

⁹ Short-title 1455–1600, str. 300 – vpisano pod značnico Ferdinand I.

¹⁰ M. Miklavčič, Rosolenz Jakob. – V: Slovenski biografski leksikon III, 136 s.

¹¹ Letnici del sta v seznamu pomotoma zamenjana!

¹² B. Reisp, Valvasorjeva Topografija Kranjske iz leta 1679. – V: Janez Vajkard Valvasor Topographia Ducatus Carniolae Modernae: faksimilirana izdaja, Ljubljana 1995, str. 21 in sl.

¹³ M. Oražem-Steje, Dela Valvasorja leta 1989 v srednjeevropskih knjižnicah in njegov sodobnik pisatelj Franz von Würzenstein. – V: Valvasorjev zbornik, 1989, 247 ss.

ki je v Slavi objavil pozdravno pesem,¹⁴ v Londonu pa imajo njegovo delo *Oratio de Palmariis Seculi nostri inventis* (W655).

Leta 1681 je Georg Matthaeus Vischer objavil delo *Topographia Ducatus Stiriae* (V 457). Britanska knjižnica hrani poleg tega še njegovo delo o Nižji Avstriji (V 456). Končno naj omenim še Ivana Štefana Florjančiča, člana Akademije operosorum, ki je bil odvetnik deželnih stanov in je slovel tako kot jurist kot tudi kot numizmatik. Njegova razprava o zgodovini novcev pri raznih narodih *Bos in lingua* je danes v Britanski knjižnici (F 531).¹⁵

Z našimi kraji je povezanih tudi več uradnih dokumentov in letakov, prvih predhodnikov časopisov. Tako imamo že iz 16. stoletja tri – prvi govori o zmagi nad Turki 21. maja 1578, drugi o zmagi nad Muratom III. leta 1579. Oba je natisnil Janž Mandelc v Ljubljani. Tretji pa ima letnico 1593, tiskan je bil v Gradcu, a ker se njegova vsebina tiče Ljubljane, so delo uvrstili kar pod to značnico – *Zwo Warhafftige Newezeitung so sich zu Labach hat zugetragen, das ein klein ist gefunden worden in Schneeweissen Kleidern...* Iz 17. stoletja pa imajo več letakov, ki govorijo o kometih, pa tudi o sončnem mrku, a nobeden ni identičen letaku, ki opisuje ta pojav leta 1664 v naših krajih.¹⁶

Nadalje je tam večja skupina uradnih dokumentov, tudi deželnih ročinov, iz 17. stoletja, ki se nanašajo na Koroško (C 248) in Štajersko (S 3108 – S 3113).

Seveda bi povezano z našimi kraji našli tudi v marsikaterem drugem delu. Kot primer naj navedem dela Eneasa Silviusa Piccolominija, kasnejšega papeža Pija II., ki je zastopan kar s 44 deli, tiskanimi v 15. in 16. stoletju, ter z osmimi iz 17. stoletja. Med njimi je tudi ponatis dela *Historia rerum Friderici III* iz leta 1685, za katero vemo, da je v njem precej podatkov o Celjskih grofih, opisano pa je tudi ustoličevanje na Gosposvetskem polju.

Na koncu opozorimo še na tiskarje, ki so delovali v naših krajih, pa so njihovi izdelki v londonski knjižnici. V obdobju protestantizma je nastala pobuda, da dobi Ljubljana tiskarno. Že leta 1561 je tako prišel sem Avguštin Fries, doma iz Nizozemske. Najprej je delal v Zürichu, nato pa v Strasbourgu. V Londonu hranijo deset del njegovih tiskarn. V Ljubljani pa zaradi nesoglasij, tako z deželnimi stanovi kot tudi s Trubarjem, ni uspel. Čeprav je nekaj natisnil, ni nič ohranjenega.¹⁷ Prvi pravi ljubljanski tiskar pa je Janž Mandelc. Letaka iz njegove delavnice smo omenili že zgoraj. Zanimiva pa je usoda enega izmed njegovih ljubljanskih pomočnikov Lenarta Mravlje, ki je prav tako kot mojster zapustil deželo, ker je bil protestant. Po krajših obdobjih, ki jih je preživel v raznih nemških krajih, se je ta tiskar, ki se je podpisoval z latiniziranim priimkom Formica, ustalil na Dunaju. Postal je tudi uradni univerzitetni tiskar. Po združitvi s tiskarsko famijlo Cosmoverius pa je to ena največjih tiskarn 17. stoletja na Dunaju.¹⁸ V Londonu imajo precejšnje število izvodov iz te delavnice, med drugim tudi Biblijo v madžarščini.

Ob koncu 17. stoletja moramo omeniti še družino Mayr, ki je razširila svoje salzburško podjetje tudi na Ljubljano. Tako imamo v seznamu knjig, ki so danes v Britanski knjižnici, poleg petih del, tiskanih pri Mayrih v Ljubljani, še petdeset njihovih salzburških tiskov.

Ob seznamih, na podlagi katerih sem lahko izbrskala nekaj podatkov, ki so pomembni za zgodovino knjižne produkcije do konca 17. stoletja, pa se nam zastavljajo vprašanja, kako so ta dela prišla v London, v katerih bibliotekah so bila prej, ali so bila kupljena ali podarjena. Na marsikatero med njimi bi verjetno lahko delno odgovorili že, če bi imeli knjige v rokah. Čeprav so dela 17. stoletja, ki jih je obdelal David Paisey, zelo podrobno opisana, opremljena s številnimi opombami, naveden je jezik izdaje, obseg, česar za starejše obdobje ni, bi si tako v seriji *Short title catalogue* želeli vsaj še podatke o ekslibrisih, supralibrisih in drugih vpisih v knjigah. To pa so tisti elementi, ki bi lahko pomagali, da bi posredno izvedeli še nekaj več o sestavi nekdanjih knjižnic pri nas. Pomagala pa bi tudi pot v London med fonde Britanske knjižnice...

¹⁴ B. Reisp, Wegleiter Krištof. – V: Slovenski biografski leksikon III, str. 669.

¹⁵ V. Murko, K dvestopetdesetletnici pomembne narodnogospodarske knjige I. Št. Florjančiča de Grienfelda: *Bos in lingua sive discursus academicus de pecuniis vetero-novis*. – V: Zbornik znanstvenih razprav 21, 1946, 69 ss.

¹⁶ Original v Knjižnici Narodnega muzeja, sg. 5582, faksimilirana izdaja s spremno besedo B. Reispa je izšla pri Cankarjevi založbi leta 1966.

¹⁷ B. Berčič, Tiskarstvo na Slovenskem: zgodovinski oris, 1968, str. 43 in sl.

¹⁸ A. Drustmüller, 500 Jahre Druck in Österreich, Wien 1982, 98 ss.